

Turkish Studies

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 477-492

DOI: 10.7827/TurkishStudies.15021

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Şubat 2019

✓ Accepted/Kabul: Mart 2019

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Bahir SELÇUK – Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ - Dr. Hulusi EREN

This article was checked by iThenticate.

HAYÂLÎ DİVANÎ'NDA ŞAİRİN MECNÛN'LA REKABETİ BAĞLAMINDA ŞAİRİN VE MECNÛN'UN KONUMU*

İsa IŞIK**

ÖZET

Hayâlî Bey, 16. yüzyıl klasik Türk şiirinin önemli temsilcilerinden biridir. Devletin değişik kademelerinde görevler yapan Hayâlî Bey, yaşadığı dönemde şairliğiyle şöhret bulmuştur. Onun bu şöhreti sonraki dönemlerde de devam etmiştir. O, divan şiirinin inceliklerine hâkimdir. Şiirde hayale ve manaya önem verir. Şiirlerinde yerel çizgileri de kullanan şair, üslubuyla birçok insanın beğenisini kazanmıştır. Hayâlî Bey, *Divan*'ında, divan şiirinin imkânlarından ve mazmunlarından en üst düzeyde istifade etmiştir. Onun *Divan*'ında en çok işlediği konulardan biri aşktır. Bu bağlamda o, şiirlerinde sık sık aşk kahramanlarına telmihte bulunmuştur. Onun telmihte bulunduğu ve şiirlerinde çokça kullandığı kavram ve isimlerden biri de Mecnûn'dur. Bu kavram *Hayâlî Divan*'ında bazen sözlük anlamıyla kullanılırken çoğu zaman meşhur ve malum olan aşk kahramanının adı olarak anılmıştır. Nitekim Mecnûn, Şark Edebiyatı'nın en meşhur aşk kahramanlarından biridir. Mecnûn, çoğu şaire ve âşığa ilham kaynağı olmuş, birçok kişi tarafından ideal ve ulaşılması gereken bir karakter olarak görülmüştür. Bu tavır *Hayâlî Divan*'ında da görülmektedir. Bunun yanında *Hayâlî Divan*'ında dikkati çeken hususlardan biri de şairin Mecnûn'la rekabet iştiağıdır. Hayâlî Bey bazen kendisini Mecnûn'a benzetirken bazen de başta aşk olmak üzere birçok konuda Mecnûn'a meydan okur ve ondan önde olduğunu söyler. Bu çalışmada, *Hayâlî Divan*'ından istifade edilerek şairin Mecnûn'a karşı beslediği rekabet iştiağı, rekabet bağlamında şairin ve Mecnûn'un konumu, bir rakip olarak görme yönleri, onu geçme arzusu, bunların sebepleri ve sonuçları izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî Bey, Hayâlî Divanı, Mecnûn, Şair, Rekabet.

* Bu makale, 27-29 Eylül 2018 tarihleri arasında Üsküp'te düzenlenen Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu'nda sunulan "Hayâlî Bey Divanı'nda Şairin Mecnûn'la Rekabet Psikolojisi" başlıklı bildirinin genişletilmesinden ve yeniden düzenlenmesinden oluşturulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: i.isik@alparslan.edu.tr

THE POSITION OF THE POET AND MECNUN IN THE CONTEXT OF THE POET'S RIVALRY AGAINST MECNÛN IN HAYÂLÎ'S DIVAN

ABSTRACT

Hayâlî Bey is one of the prominent representatives of the 16th century classical Turkish poetry. Having served at various administrative positions, Hayâlî Bey was famous for his poetry even before his death. His fame lasted in the following periods as well. He had a good command of the divan poetry. He attached importance to dream and meaning in poetry. The style of the poet, who also used local characteristics in his poetry, has been appreciated by many. In his *Divan*, Hayâlî Bey benefited from the means of divan poetry and its poetic themes to a great extent. One of the themes that he mostly dealt with in his works is love. In this context, he often refers to the heroes of love in his poems. One of the concepts and names that he frequently refers to in his poems is Mecnûn. This concept is sometimes used literally (crazy), yet often referred to as the name of the famous hero of love in *Hayâlî's Divan*. In fact, Mecnûn is one of the most famous love heroes of the Oriental Literature. Mecnûn has been recognized as an ideal lover and a character to be reached by many as a source of inspiration for many poets and lovers. This attitude is also reflected in the *Hayâlî's Divan*. In addition, one of the remarkable points in *Hayâlî's Divan* is the passion of the poet to compete with Mecnûn. Hayâlî Bey resembles himself to Mecnûn from time to time and challenges him in many fields, particularly in the field of love and claims that he is superior to Mecnûn. In this study, by benefiting from *Hayâlî's Divan*, the rivalry passion the poet bears towards Mecnûn, the position of poet and Mecnûn in the context of rivalry, the aspects of vision as a rival, the desire to pass him, their causes and results are tried to be explained.

STRUCTURED ABSTRACT

Mecnûn is one of the names used most frequently by poets of divan literature. While the name Mecnûn is used with its lexical meaning most of the time, it is also seen in poems as the name of obvious and famous hero of Oriental literature. Mecnûn has become the source of inspiration for many poets through the things he did. Because of that, he is generally known as the sheik of lovers. While most of divan poets consider Mecnûn as a role model and the character that should be reached, they sometimes mention him in their poems as a competitor who should be passed. In this study, based on the *Hayâlî's Divan* who is one of the most important representatives of 16th century divan poetry, some identifications about the situations of the poet and Mecnûn in terms of the poet's competition with Mecnûn were carried out. In the *Hayâlî's Divan*, there are many characteristics that the poet seems himself superior or looks down on Mecnûn. In parts where the poet seems himself superior to Mecnûn, it is obvious that he is in a competitive psychology and he is led by a passion. In short, the poet's desire for competition and the status of passion creates the base for the

poet to see himself in a competition with Mecnûn and to position himself and Mecnûn in different ways. According to this:

- While Mecnûn is an ignorant who cannot achieve the wisdom of love, the poet is seen as a mature person who achieves the wisdom of love.

- According to the poet, while Mecnûn is a drunk person who does not know himself, the poet is conscious and sober.

- While Mecnûn is a mad person as indicated by his name, the poet states that he is smart and even a scholar. The poet criticizes Mecnûn because of the place he lives in. According to him, Mecnûn is a savage and bestial person.

- While the poet considers Mecnûn as a student, he considers himself as the master of wisdom of love and Mecnûn. In addition, while the poet considers love as an art, he also positions himself as the pioneer of this art.

- While the poet characterizes his love as “şîrîn-kâr”, he defines love perceptions of lovers such as Mecnûn and Ferhâd with the word “hengâme” which means noise and fuss.

- Hayâlî Bey says that there is no sign of Mecnûn's mastery anymore and he sets his sights on Mecnûn's position. He aims to be “ser-defter” in other words the pioneer of the love divan of his own period.

- While the poet considers himself as the sheik of love country, he positions Mecnûn as a mad person. While Hayâlî Bey is saying that he has “tâc-ı devlet” (crown) on his head, he secretly laughs at Mecnûn because he wears the bowl of Leylâ's dog on his head. Creating an oxymoron between the words “tâc” (crown) and “sifâl” (bowl), the poet positions himself as the king, and Mecnûn as the mad.

- The poet states that the “passion for love” and “flames of love” he has is also more than the one Mecnûn has. The poet's claim that he has more passion for love compared to Mecnûn is to indicate that he is ahead of Mecnûn in terms of ability to love.

- Stating that he takes the throne of love with Vâmık, Ferhâd, and Mecnûn, the poet says that he is the pioneer of this parade of mad people. It means he positions himself ahead of the aforementioned love heroes.

- While Hayâlî Bey considers himself in competition with Mecnûn in specific parts of his *Divan*, he sometimes considers himself as the successor of the throne of love that Mecnûn has left. While he sometimes thinks that he deserves this position, he sometimes emphasizes his intention to move it more forward than Mecnûn has done.

- Having the opportunity to compare his love story with Mecnûn's love story, Hayâlî Bey states that his love story exceeds the love story of Leylâ and Mecnûn in several aspects. According to the poet, love story of Leylâ and Mecnûn is not as impressive as his love story. He also states that his story is very long and Mecnûn's story is short.

- While Hayâlî Bey considers himself as the falcon of the summit of affection, according to him, Mecnûn is just a nestling. With this statement, the poet states that while he is wandering around elevated and supreme positions, Mecnûn is just a little bird who learns how to fly from him.

- Hayâlî Bey does not confine himself to be the falcon of the summit of affection. He considers himself great and master in flying just like the legendary bird phoenix. On the other hand, he considers Mecnûn as small as a fly. This perspective of the poet on Mecnûn is like an insult because the differences between a phoenix and a fly are too many to compare. Besides the fact that the phoenix is a legendary bird, the difference between the distances that a phoenix and a fly can fly is not comparable.

- Hayâlî Bey also mitigates the fact that one bird nests on Mecnûn's head. While the poet underestimates that only one bird nests on Mecnûn's head, he states that falcons descend upon his head and body. While the poet considers the bird on Mecnûn's head as the sign of Mecnûn's madness, he states that falcons which settle in his body are savaging and consuming him day by day.

- While Hayâlî Bey underestimates that a bird nests on Mecnûn's head, he also says that birds cannot nest on his head. He states that only newts which can live in fire can nest on his head because of the fire and flames of love on his head.

- While Hayâlî Bey says through many ways that he is the king of the country of love, he states that Mecnûn is a subject and slave of him.

As can be observed, while Hayâlî Bey considers himself in competition with Mecnûn from many aspects, he emphasizes that he is in a better position and ahead of Mecnûn. As such attitude of Hayâlî Bey indicates the reflection of the greatness of his love, in our opinion, it is also a reflection of the claim that the poet is a great poet. It should be paid attention that apart from being a great lover, Mecnûn is also a great poet. The fact that he is a great poet is influential in his being a great lover and in the spread of his fame. When Hayâlî Bey's perspective to consider himself in competition with Mecnûn is considered, it can be stated that apart from his claim to be a better lover, his psychology indicating that he is also a better poet must be effective in this competition.

Keywords: Hayâlî Bey, Hayâlî's Divan, Mecnûn, Poet, Competition.

Giriş

Şark edebiyatının en çok ele alınan konularından birisi Leylâ ve Mecnûn hikâyesidir. Birçok şair bu konuda müstakil mesnevi yazmıştır. Bunun yanında divan şairlerinin çoğu şiirlerinde değişik vesilelerle "Mecnûn" lafzını kullanmıştır. Mecnûn ismi sadece divan şairlerinin ilham kaynağı olmamış, modern zamanların şairleri tarafından da değişik sebeplerle zikredilmiştir. Hatta Leylâ ve Mecnûn hikâyesi bazı modern şairlere de esin kaynağı olmuş ve bu konuda eserler kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada *Hayâlî Divanı*'nda Mecnûn'la rekabeti bağlamında şairin ve Mecnûn'un konumu nazarlara sunulmuştur. Konuya geçmeden önce "Rekabet ve Rakip" başlığı altında zikredilen

kavramlar kısaca ele alınmıştır. Ardından “Mecnûn’a ve Hayâlî Divanı’nda Mecnûn’a Dair” ana başlığı altında oluşturulan alt başlıklarla “Mecnûn’un Tarihî Şahsiyeti” ve “Hayâlî Divanı’nda Mecnûn’a dair genel bilgiler verilmiştir:

A.Rekabet ve Rakip

Rekabet; işte, sanatta ve bilimde benzerlerine üstünlük sağlama çabası, rakip olma, bir başkası ile aynı konuda yarışma, kıskanma, (Parlatır, 2012: 1400) birbirini çekememe, birbirleriyle yarışa çıkma (Devellioğlu, 1995: 884) gibi anlamlara gelir.

Rakip; herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan herbiridir. Divan şiirinde âşık-maşûk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakip, âşıkın nazarında kötü bir kişilik olup âşıka sevgili kadar eziyet eder (Pala, 1999: 327). Klâsik Osmanlı edebiyatındaki rakip, âşıkların ve şairlerin öfke, küfür ve lanetlerinin hedefi olmuştur. O, kötü özelliklere sahip bir tiptir (Şentürk, 1995: 25). Daima âşık ile yarışan, sürekli âşığa eziyet eden, maşukun etrafında pervane olup âşığı ona yaklaştırmayan büyük bir engeldir. Bunlar, bazen maşuka âşık ve tutkun olabildiği gibi bazen de onun en yakınındaki kişilerdir. Divan şiirinde âşık birçok kötü sıfatı rakibe yakıştırır (Solmaz, 2000: 633). Rakip maşuka âşıktan daha yakındır. Bu yakınlık, âşıkın maşuka yaklaşamayacağı boyuttadır (Keskin, 2010: 413). Divan şairleri, bunlarla daima mücadele hâlindeyler. Tanpınar’ın saray istiaresinde de sevgilinin etrafında rakipler vardır ve âşık, tıpkı bir saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele içindedir (Tanpınar, 1997: 6).

B.Mecnûn’a ve Hayâlî Divanı’nda Mecnûn’a Dair

a. Mecnûn’un Tarihî Şahsiyeti

Mecnûn, Benî Âmir kabilesindendir. Şair Kays b. el-Mülevvahü’l-Âmirî’nin lakabıdır. Başka bir rivayete göre Emevîler devrinde yaşamış Kays adlı birinin lakabıdır, o soylu bir beyin çocuğu olmalıdır (Pala, 1999: 265).

Arap kaynaklarında Kays’ın kişiliği ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bazı kaynaklar Kays’ın yaşamış bir şair olmadığını söylerken bazıları ona atfedilen şiirlerin Emevî ailesinden bir gence ait olduğunu söyler. Amcasının kızını seven bu genç, kendini belli etmemek için bu hikâyeyi uydurmuş, şiirleri de Mecnûn’a atfetmiştir. Bazılarına göre Kays yaşamış ve 689 ya da 699’da vefat etmiştir. Kays’ın babasının adı Mülevvah, Leylâ’nın ise Sa’d’dır. Her iki şahsiyet de Amirilerdendir (Levend 1959: 1; Ayan, 2016: 9). Mecnûn’un isminin, nesebinin ve kabilesinin tayini konusu karışık bir durumdur. Rivayetler ihtilaflı hatta zıt bir durum arz eder. Rivayetlerin ihtilaflı ya da zıt olması bazı kaynakların ileri sürdüğü gibi Mecnûn’un yaşamamış, mevhum bir şahıs olmasına bağlanmaktadır. Ayrıca Arap edebiyatının ilk dönemine ait bilgilerin VIII. yüzyılın sonlarına kadar eleştiri zihniyetinden uzak kişiler tarafından rivayet edilmiş olması da rivayetlerin farklı olmasında etkilidir (İnalcık, 1967: 1).

İsmail Durmuş, Mecnûn’un, 689 yılı civarında öldüğünü ve adının Kays b. Mülevvah el-Âmirî olduğunu nakleder. Kays’ın, Leylâ’ya duyduğu aşk yüzünden aklını kaybettiğini belirten Durmuş Kays’a takılan lakabın zamanla isminin yerini aldığını ifade eder. ... Nesep âlimi İbnü’l-Kelbî ile Ebü’l-Ferec el-İsfahânî’ye göre bu hikâye amcasının kızını seven, fakat bunu açıklamak istemeyen Emevî ailesine mensup bir genç tarafından uydurulmuş olan kıssa ve şiirlerin Mecnûn adı altında ortaya konulmasıyla oluşmuştur (Durmuş, 2003: 159).

Kays hakkında bilgi veren birçok kaynak vardır. İbn Dâvud el-İsfahânî’nin (öl. 255/868) *Kitâb ez-Zehrâ*’sı, Muslim b. Kuteybe’nin (öl. 276/889), *Kitâb eş-Şi’r ve’s-Şu’ara*’sı, Ebu’l-Ferec-el-İsfahânî’nin (öl.356/967) *Kitâb el-Egânî*’si Mecnûn için yazılmış bazı bilgileri naklederler. Ca’fer b. El-Sarrâc’ın (öl.500/1106), *Mesâri’el-’Uşşâk*’ı, Davud b. Ömer el-Antakî’nin (öl. 1008/1599) *Tezîn el-Esvâk fî Ahbâr el-’Uşşâk*’ı da Kays hakkında önemli bilgiler veren kaynaklardandır. (İnalcık, 1967: 3-6; Abdelmaksoud, 2004: 8-10).

Mecnûn, mesnevîde tasavvuf yolunda seyr ü sülûk eden ve nihayet bekabillaha ulaşan salikin remzi olarak geçer (Kütük 1995: 331). Mecnûn ve Leylâ adındaki iki âşık arasında geçen bu dramatik aşk, ayrılık, ıstırap ve çile ile dolu maceranın, tasavvuftaki asıl vatandan kopuşu ve gurbete düşüşü ve bu andan itibaren, ayrı düşülen varlığa (Allah'a) ulaşma (fenafillâh) yolunda duyulan iştîyak ve hasreti, bu uğurda verilen nefsi mücahedeyi ve çekilen sıkıntıları devir nazariyesi minvalinde başarılı bir şekilde vermiştir (Kartal, 2010: 494).

Leylâ ve Mecnûn mesnevisi Arap kaynaklı bir eser olsa da bu konu mesnevi nazım biçimiyle ilk defa Genceli Nizâmî'nin kaleminden aktarılır. Leylâ ve Mecnûn mesnevisinin Türk edebiyatına girişi Fars edebiyatı kanalıyla gerçekleşir. Mecnûn'un aşkı zamanla Arap, Fars, Türk ve Urdu edebiyatlarında birçok şair tarafından ele alınıp geniş bir coğrafyaya yayılır. Yazılan Leylâ ve Mecnûn mesnevîleri içerisinde en güzelini yazan şair Fuzûlî'dir.

b.Hayâlî Divanı'nda Mecnûn

Hayâlî Divanı'nda "Mecnûn" lafzı sıklıkla geçen bir kavramdır. Bu kavram *Divan*'da yüz elliden fazla zikredilmiştir. Bu sözcük en çok "Leylâ" ile birlikte anılır. "Mecnûn" sözcüğünün geçtiği bazı yerlerde Ferhâd ve Vâmîk isimleriyle birlikte zikredildiği de görülür. Mecnûn sözcüğü, kimi zaman sözcüğün lugat anlamı da dikkate alınarak kullanılmıştır.

Hayâlî Divanı'nda Mecnûn, değişik sebeplerle okuyucunun karşısına çıkar. O, kimi zaman imrenilen bir âşık olarak nazarlara sunulur. Aşağıdaki beyitte şair, mest olan Mecnûn'un aşk kulesinin kaplanı olduğunu dile getirirken aslanların buna hürmeten onun kemiğini gezdirdiğini ifade eder:

Kulle-i aşkın pelengi yâdigâridir deyi

Şîrler Mecnûn-ı mestin üstühânın gezdire (G.60/4)¹

Şair, Ferhâd ile Mecnûn'un aşklarını yâd ederken zikredilen aşk kahramanlarını şeyh, aziz ve üstâd olarak anar:

Aşk-ı Ferhâd ile Mecnûnu nola yâd eylesem

Kim biri şeyhim azîzim biri üstâdım benim (G.331/3)

Hayâlî Bey, *Divan*'ının birçok yerinde, Mecnûn gibi olma hevesini ve isteğini dile getirirken bazı yerlerde Mecnûn'la özdeşleşir. Kimi zaman da kendisini Mecnûn'la çağdaş gösterir:

Mahabbet tîrini pertâb edip mihnet kemânından

Belâ meydânına Mecnûn ile dikkik birer taşı (G. 567/3)

Hayâlî Divanı'nın muhtelif yerlerinde Mecnûn'a meydan okunduğu da görülür. Şair bu yerlerde kendisini Mecnûn'un fevkinde görür (Kurnaz, 1996: 140). Hayâlî Bey, mısra aralarında kendisini anka kuşu, üstad, aşk ülkelerinin maliki, aşk sanatının erbabı, aşk ilminin âlimi olarak görürken Mecnûn'u sinek, yaban divanesi, talebe ve pişmemiş ham birisi olarak görür (Üstüner, 2007: 158-162). Hayâlî Bey'in kendisini üstün gördüğü yahut Mecnûn'u küçük gördüğü daha birçok özellik vardır. Şairin kendisini Mecnûn'dan üstün gördüğü yerlerde Mecnûn'la bir yarış psikolojisi içinde olduğu ve bir iştîyak halinin onu yönettiği nazarlardan kaçmaz. Şairdeki rekabet arzusu ve iştîyak hali, şairin kendisini Mecnûn'la rekabet halinde görmesine, kendisini ve Mecnûn'u farklı şekillerde konumlandırmasına zemin hazırlar.

¹ Bu makalede örnek beyitler, Tarlan 1992'den alınmıştır. Parantez içinde gösterilen "G." harfi gazeli, "G." harfinden sonra gelen sayı gazel numarasını, sonraki sayı ise beyit numarasını göstermektedir.

1. Hayâlî Bey'in Mecnûn'la Rekabeti Bağlamında Şairin ve Mecnûn'un Konumu

1.1. Câhil Mecnûn- Kâmil Şair

Hayâlî Bey, Mecnûn'la ilgili onu yücelten bazı söylemlerden rahatsız olur. Başkalarının Mecnûn'un aşk ilmini tamamladığına ve onun kâmil olduğuna dair söylemlerinin doğru olmadığını ifade eder. Hayâlî Bey aşkı bir ilim olarak görür. Bir ilimde ihtisas gösteren kişi âlim ve kâmil olur. Kâmil olan bir nevi kusursuz olur. Hayâlî Bey, Mecnûn'un iddia edildiği gibi bir âlim olmadığını ifade eder. O, bu söylemde bulunurken onu kendisiyle karşılaştırır. Şair, kendisinin aşk ilminde âlim ve kâmil olduğunu beyan ederken Mecnûn'un kendisine nazaran hiçbir şey bilmeyen bir divane, bir cahil olduğunu bildirir. Şairin Mecnûn'u cahillikle suçlamasının merkezinde Mecnûn'un cahilliğinden çok şairin kâmil ve âlim olması yatar. Yani Mecnûn sıradan bir insanla karşılaştırıldığında âlimdir; ama Hayâlî Bey ile karşılaştırıldığında Hayâlî Bey'e göre çok bayağı ve cahil olarak görülür:

Demen Mecnûn'a fenn-i aşkı tekâmîl etti kâmilidir

Benim yanımda ol dîvane bilmez nesne câhildir (G.47/1)

Mecnûn'a aşk ilmini bitirdi, olgundur, demeyin. O deli bana nazaran bir şey bilmeyen cahildir.

1.2. Sarhoş Mecnûn- Ayık Şair

Ferhad ve Mecnûn iki büyük aşk kahramanıdır. Onlar aşkları için birçok sıkıntıyı ve belayı göze almışlardır. Şair, aşağıdaki beyitte bela meclisinden söz eder. Şair, Ferhad ve Mecnûn'un bela meclisinden geçtiğini söyler. Buradaki "geç-" eylemi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır: 1. Ölmek. 2. Kendinden geçmek. Bu sözcük "ölmek" anlamıyla düşünüldüğünde Ferhad ve Mecnûn'un bela meclisi olan mekânı terk edip gittikleri ve geriye sadece şairin kaldığı görülür. "Geç-" eylemi "kendinden geç-" anlamıyla düşünüldüğünde ise Ferhad ve Mecnûn'un bela meclisindeki belalara dayanamayıp kendilerinden geçtikleri anlaşılır. Aşağıdaki beyitin ikinci mısrası paralelinde düşünüldüğünde "geç-" sözcüğünün daha çok "bayılmak ve kendinden geçmek" anlamıyla kullanıldığı görülür. Şair, meclisin vasfının kendisi tarafından bilindiğini söyler. Çünkü şair, ayık ve kendindedir. Bunun karşısında Ferhad ve Mecnûn kendinden geçmiştir. Meclisin vasfı, niteliğini ve nasıllığını anlatır. Bunun tarifi ve tasviri Hayâlî Bey'e göre ancak kendisi gibi ayık biri tarafından yapılabilir:

Belâ bezminde Ferhad ile Mecnûn geçti ben kaldım

Sorarsan meclisin keyfiyyetin kendin bilenden sor (G.71/5)

Bela meclisinde Ferhad ve Mecnûn geçti ben kaldım. Meclisin vasfını/niteliğini sorarsan kendini bilenden sor.

Şair, "bezm-i gamda" Mecnûn'la dolu içtiğini söyler. Buradaki dolu aşk şarabıdır. "Bezm-i gam" kavramı ise bezm-i elesti hatırlatır. İnsanlar yaratılmadan önce ruhları yaratılmıştır. İnaniye göre insanların kaderi de bu mecliste yazılmıştır. Nitekim Hayâlî Bey, aşağıdaki beyitte bezm-i gam kavramı çerçevesinde kendisini Mecnûn'la çağdaş gösterir. Şair, bezm-i gamda Mecnûn'un şarap içtikten sonra kendisinden geçtiğini, kendisinin ise ayık kaldığını ifade eder. Görüldüğü üzere şair, kendi iradesinin Mecnûn'dan daha güçlü olduğunu nazarlara sunmayı istemiştir. Mecnûn'un doluyu içtikten sonra bayılması onun güçsüz biri olduğunu anlatmak içindir. Bunun karşısında Hayâlî Bey, ayık kalarak ondan daha güçlü olduğunu ifade eder:

Mecnûn'la bezm-i gamda ben içtim doluyu ben

Mest oldu geçti ben dahi ayık değil miyim (G.374/2)

Ben, Mecnûn'la bezm-i gamda şarabı içtim. O sarhoş oldu, ben ayık değil miyim?

1.3.Mecnûn'un Deliliği- Şairin Âlimliği

Aşağıdaki beyitte şair, yanında bazı âşıkların anılmasından rahatsız olduğunu beyan eder. Şair, bunları “yaban delisi” olarak vasfeder. “Yaban” sıfat olarak “tanınmayan, bilinmeyen” anlamlara gelir. Bunun dışında “yaban” sözcüğü “insan yaşamayan ıssız yer” anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlam çerçeveleri içerisinde yaban sözcüğünün her iki anlamı çağrıştıracak şekilde ifade edildiği görülebilir. Nitekim aşağıdaki beyitte bu kavram her iki anlamı çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. “Yaban” sözcüğü mekân anlamıyla düşünüldüğünde “ıssız” yerlerde yaşayan bir iki deliden söz edildiği anlaşılır. Bu beyitte doğrudan isim kullanılmasa da akla gelen ilk isim Mecnûn, ikincisi ise Ferhad’dır. Çünkü her iki isim de yabanda yani ıssız yerlerde kalmışlardır. Mecnûn çölü mesken tutmuşken Ferhad’ın Bî-sütûn Dağı’ndaki ahvalleri yabanda mesken tutmayı hatırlatır. Şair, ikinci mısra muhatabına seslenerek ona tavsiyede bulunur. Onun tavsiyesi aşkın niteliğinin kendisine sorulmasıdır ki şair, bu beyitte bunu açıkça dile getirir. Hatta bunu akıllı olmanın bir şartı olarak görür. Malumdur ki Mecnûn ismi sözlük anlamıyla “deli, divane” gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim Mecnûn’un asıl adı Kays olup Mecnûn ismi kendisine sonradan verilmiştir. Aslında Mecnûn Kays’ın sıfatı iken zamanla adı olagelmıştır. Velhasıl şair kendisinin aşk ilmindeki bilgisine güvendiği için kendisini aşk ilminde otorite olarak görür:

Anma yanımda bir iki yaban delilerin

Aklın var ise gel bana sor aşk hâletin (G.384/2)

Yanımda bir iki yaban delisini anma. Aklın var ise aşkın niteliğini bana sor.

Aşağıdaki beyitte şair Ferhâd ismi yerine “kûhken” tabirini kullanır. “Kûhken” dağ delen anlamında olup Ferhâd’ın Şîrîn’e kavuşmak için çektiği sıkıntıları özetleyen ve hatırlatan bir ifadedir. Şair sevgiliye kavuşmak için yapılan dağ delmek eylemini akıllıca bulmadığı için bıyık altından Ferhâd’a hem güler hem de onu küçük görür. Şairin burada Mecnûn’a karşı takındığı tavır da böyledir. Hayâlî Bey, Mecnûn’u yaban delisi olarak tavsif eder. “Yaban delisi” ifadesi ıssız ve bilinmeyen bir yerde Mecnûn’un çöllere düşüp mecnûn (deli) olmasını ifade eder. Şair bu sıfatlara sahip insanların aşk şahının dergâhının adabından yoksun olduğunu söyler. Nitekim şaire göre Ferhâd ile Mecnûn akla ziyan işler yaptıklarından dolayı mezkûr dergâhın adabını bilmediklerini göstermişlerdir:

Kanda bilsin şâh-ı aşkun dergehi âdâbını

Kûhken bir dağ eri Mecnûn yaban dîvânesi (G.615/2)

Kûhken (Ferhâd) bir dağ adamı, Mecnûn yaban delisidir. (Bunlar) aşk şahının dergâhının adabını nasıl bilsinler?

Satranç bir strateji ve zekâ oyunudur. Aşağıdaki beyitte sevgiliye “şâh-ı hüsn” hitabıyla seslenen şair, Mecnûn’un aşk satrancını kendisiyle oynayamayacağını söyler. Şair kendisini ve Mecnûn’u aynı kategoride görmez. Kendisini birinci sınıf bir oyuncu olarak gören şair, Mecnûn’u rakip olarak tanımaz ve onu muhatap olarak kabul etmez. Yukarıda satrancın bir zekâ oyunu olduğu ifade edilmişti. Şair satrançta Mecnûn’u muhatap almayacağını söylerken aslında onun zekâsını da hafife alır. Zira Mecnûn isminin sözlük anlamının deli ve divane anlamına geldiği unutulmamalıdır:

Mecnûn benimle oynasa satranc-ı aşkı ger

Ey şâh-ı hüsn koymaz idim hergîz araya (G.493/4)

Ey güzellikler şâhı eğer Mecnûn benimle aşk satrancı oynasa onu asla oyuna almam.

1.4.Talebe Mecnûn- Üstad Şair

Şair, kendisini Mecnûn’un üstadı olarak görür. Mecnûn’un kendisine hürmet gösterdiğini dile getiren şair, bir kişinin üstadını hayırla yâd etmesinin önemine değinir. Şaire göre Mecnûn bu şuurda

olup ruhlar âleminden kendisine dualar eder. Hâsılı, şair kendisini Mecnûn'un üstadı olarak görmektedir. Şairin buradaki iddiası Mecnûn'un ancak kendisine bir talebe olabileceğine dairdir:

Âlem-i ervâhdan Mecnûn dua eyler bana

Hayr ile yâd eylemek yegdir üstadını (G.623/3)

Bir kişinin üstadını hayırla anması iyidir. (Nitekim) Mecnûn ruhlar âleminden bana dualar eder.

Hayâlî Bey, aşkı bir sanat olarak görür. Bu sanatın erbabı âşıklardır. Şair bu konuda mahirdir. Zaten sanat maharet ister. Şair, bu konuda kendisini sadece usta olarak görmez. O, ustaların da ustasıdır. Hayâlî Bey, Mecnûn'un şayet sağ olsa aşk sanatını kendisinden öğreneceğini söyleyerek bu alanın en büyük üstadı olduğunu iddia eder:

Aşk âşıklar işidir ey gönül Mecnûn dahi

Sağ olaydı öğrenirdi şimdi benden san'atı (G.643/4)

Ey gönül! Aşk, âşıkların işidir (mesleğidir). Eğer Mecnûn da yaşasaydı şimdi (bu) sanatı benden öğrenirdi.

1.5.Mecnûn'un Hengâmesi- Şairin Sükûneti

Hayâlî Bey'in mekân olarak aşk meydanından bahsettiği görülür. Burası geniş bir mekândır. Burada kişi sayısı da fazladır. Çünkü her âşık buradadır. Fakat burada bulunan her âşığın derecesi farklıdır. Dereceler âşıklığın kuvvetiyle şekil bulur. Mesela Ferhad ve Mecnûn gibi kişiler bu meydanın müstesna âşıklarıdır. Fakat Hayâlî Bey, bu meydanda artık Ferhad ve Mecnûn'un hengâmesinin kalmadığını söyler. "Hengâme", gürültü, patırtı ve şamata gibi anlamlara gelir. Bunun dışında beyitteki anlam çerçevesi içinde bu sözcüğün gürültü ve patırtı anlamının ihtisamdan gelen bir gürültü ve patırtı olduğu anlaşılmaktadır. Yani hengâme kelimesi burada hem olumlu hem de olumsuz anlamıyla kullanılmıştır. Hayâlî Bey kendisiyle beraber bu gürültünün ortadan kalktığını ve bu gürültünün bertaraf edildiğini söyler. Şair, Ferhad ve Mecnûn'un aşkıdan bahsederken "hengâme" sözcüğünü, kendi aşkıdan söz ederken ise "şîrîn-kâr" tabirini kullanır. "Şîrîn-kâr" tatlı ve hoş muamele eden anlamındadır. Hâsılı Ferhad ve Mecnûn'un aşkında gürültü ve patırtı hâkimken şairin aşkı "şîrîn-kâr"dır, hoştur ve bu kelime sükûneti çağırıştır. Şaire göre bu tarz bir aşk, gürültüsü ve patırtısı olan aşkların pabucunu dama atmıştır:

Eyledi hengâmesin Ferhâd ü Mecnûn ber taraf

Aşk meydânında benden özge şîrîn-kâr yok (G.244/4)

Aşk meydanında Ferhad ve Mecnûn'un gürültü ve patırtısını ortadan kaldıran, benden başka tatlı muamele eden kimse yok.

1.6.Mecnûn'un Düşüşü- Şairin Yükselişi

Hayâlî Bey, aşağıdaki beyitte "ahkâm-ı Mecnûn"dan nişan kalmadığını ifade eder. "Ahkâm" hükümler ve kanunlar anlamına gelir. Dolayısıyla "ahkâm-ı Mecnûn" Mecnûn'un hükümleri ve kanunlarını ifade eder ki bu ifade Mecnûn'un kendi döneminde ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Nitekim Mecnûn, Leyla'ya âşık olduktan sonra aşkı için ne gerekiyorsa yapmıştır. Öyle ki Hayâlî Bey'in ifadelerine göre onun yaptıkları hüküm ve kanun yerine geçmiştir. Şair, bu kanunların hâlihazırda geçerlilik süresini yitirdiğini ve bunlardan iz kalmadığını söyler. Hayâlî Bey, bu şartlar altında bazı hedefler belirlemiştir. Onun hedefi, aşk divanına "ser-defter" olmaktır. "Ser-defter" olmak, öncü olmak, en başta bulunmak gibi anlamlara gelirken "aşk divanına ser-defter olmak" aşk divanında öne yazılmak, önde bulunmak anlamına da gelir. Hayâlî Bey, âşıkların adlarının yazıldığı aşk divanında ilk sırada yer almayı hedef edinmiştir. Onun gözü

Mecnûn'un makamındadır. O, bu makamı Mecnûn'un hükümleriyle değil, kendi hükümleriyle doldurmak ister:

Ey Hayâlî kalmadı ahkâm-ı Mecnûn'dan nişân

Vaktür dîvân-ı aşkın şâhına ser-defter ol (G.306/5)

Ey Hayâlî, Mecnûn'un hükümlerinden iz kalmadı. Aşk divanının dalına öncü ol.

1.7.Mecnûn'un Çanağı- Şairin Tacı

Hayâlî, devlet tacına sahip olduğunu beyan eder. Onun devlet tacına sahip olduğu mekân mülk-i aşk yani aşk ülkesidir. Bu ülkenin şahi Hayâlî Bey'dir. Bunun alameti olarak da başında tac bulunmaktadır. "Tac" krallığın sembolüdür. Tac kimdeyse iktidar sahibi olan kişi de odur. Hayâlî Bey aşk ülkesinin tacına sahip iken Mecnûn Leyla'nın köpeğinin çanağını başında taşımaktadır. Hayâlî Bey, Mecnûn'un başındaki çanakla aşk ülkesinin padişahı olamayacağını ima eder. O, bıyık altından Mecnûn'un hâline güler gibi bir tavır içerisinde. Çünkü Mecnûn, tam bir mecnûn tavrıyla hareket etmektedir. Leyla'ya değer veren Mecnûn, Leyla'nın köpeğini bile umursar. Mecnûn için Leyla'nın köpeğinin çanağı değerlidir. Bu çanağa değer verildiği için bu çanak Mecnûn'un başında bir alamet-i farika olarak durmaktadır. Fakat Mecnûn'un bu tavrı Hayâlî Bey tarafından hoş görülmez. Hayâlî Bey üstü kapalı olarak Mecnûn'la alay eder, onu delilikle suçlar. Kendisiyle Mecnûn arasına büyük bir mesafe koyar. Bu mesafeyi simgeleyen iki işaret "tac ve sifâl"dir. Hâsılı, tac iktidarın; sifâl (çanak) deliliğin sembolü olarak nazarlara sunulmuştur:

Tâc-ı devletle Hayâlî milk-i aşkın şâhıdır

Çün seg-i Leylî sifâlin başına Mecnûn giyer (G.116/5)

Hayâlî, devlet tacıyla aşk ülkesinin şâhıdır. Çünkü Mecnûn, Leyla'nın köpeğinin çanağını başına giyer.

1.8.Aşk Diyarının Çerağı ve Serdarı

Şair, mum gibi "diyâr-ı sûz"un serdarı olduğunu bildirir. "Diyâr-ı sûz" yanma diyarı, ıstırap ülkesidir. "Diyâr-ı sûz"dan kasıt aşk ülkesidir. Aşk ülkesinde dikkati çeken en önemli şeylerin başında yüksek ateş ve ıstırap gelir. Hayâlî Bey, bu bağlamda ıstırapta da önde olduğunu beyan eder. Şair, kendisinin aşk ülkesinin kumandanlarından, önde gelenlerinden biri olduğunu ifade eder. Aşağıdaki beytin ikinci mısrasında şair, Ferhad ve Mecnûn gibi nice yanan çıraya sahip olduğunu beyan eder. Hâsılı, şair aşk ülkesinin yanan öncü kumandanlarından iken Ferhad ve Mecnûn birer mum ve asker hükmündedir. Bunlar serdâr/ kumandan olan Hayâlî Bey'in buyruğu altındadırlar. Aşağıdaki beyitte şair, bir nevi kendisi ve aşk kahramanları arasında aşklarının yakıcılığı ve ıstıraplarının büyüklüğü çerçevesinde bir mukayese yapmıştır. Bu kıyasta şair, kendisini Ferhad'dan ve Mecnûn'dan önde görür:

Diyâr-ı sûzun oldum şem gibi ben de serdârı

Nice Ferhâd ile Mecnûn gibi yanar çerâğım var (G.169/2)

Ben de mum gibi ıstırap/ yanma diyarının kumandanı oldum. Ferhad ve Mecnûn gibi nice yanan çıram/ mumum var.

1.9.Divaneler Alayı ve Alay Başı

Aşağıdaki beyitte şair "serîr-i aşka" yani aşk tahtına sahip dört kişiden söz eder. Bunlar; Vâmık, Ferhad, Mecnûn ve şairin kendisidir. Şairin ifadesinde dikkati çeken husus aşkın tahtını alan dört kişiden söz edilmesidir. Hâlbuki şah bir tane taht da bir tane olur. Aynı ülkede dört tahttan söz edilecekse dört farklı zamanda gelmiş dört farklı padişahın söz etmek gerekir. Çünkü padişahlık ortaklığı kabul etmez. İlk mısra da "serîr-i aşkın" dört talibinden söz edilmiştir. İkinci mısra düğümün

çözüldüğü yerdir. Hayâlî Bey, bu mısradaki “dîvâneler alayını” topladığını ve kendisinin de “ser çektiğini” yani bu alayın başını çektiğini söyler. Bu beyitte geçen “alay” sözcüğü şairin söylemi içerisinde “halay” şeklinde algılanmaktadır. Hâl böyle olunca divaneler alayını/ halayını toplayıp başa geçen bir Hayâlî Bey’le karşılaşmış oluruz. Yani şair ister alay başı, ister halay başı olsun divaneler topluluğunun başıdır. Aşk tahtının sahibi, aşk ülkesinin şâhidir:

Serîr-i aşkı aldım Vâmık u Ferhâd ü Mecnûn’la

Düzüp dîvâneler alayını ben dahi ser çektim (G.356/4)

Aşkın tahtını Vâmık, Ferhad ve Mecnûn’la aldım. Çılgınlar topluluğunu düzüp başını da ben çektim.

1.10.Selef Mecnûn- Halef Şair

Kays, Leylâ’nın aşkından deli olup çöllere düşmüştür. O, aşk yolunun Kays’ı iken aklını yitirip Mecnûn olur. Aşkı zamanla şöhet bularak geniş mekânlar yayılır. Şair, aşağıdaki beyitte Mecnûn’a üstad olma temennisini dile getirir. Onun bu temennide bulunmasının sebebi kendisinin Mecnûn’dan daha ileri olduğuna dair inancından gelir. Şair Mecnûn’un yerini alınca Mecnûn’un mekânını da değiştirmesi gerekir. Bundan dolayı şair, Mecnûn’un çöl gezintisini terk ederek bu mekânı kendisine bırakması gerektiğine inanır. Şair, Mecnûn’un çöl gezintisini bıraktıktan sonra mihnet köşesinde beklemesi gerektiğini söyler. Mihnet köşesi, dert ve keder köşesidir. Bu köşeyi tutacak olan Mecnûn’un derdi, aşkın şahlığını kaybetme derdidir. Çünkü başka birinin, kendi maşukunu, Mecnûn’un Leylâ’yı sevdiğinden daha fazla sevmesi, Mecnûn’un aşkındaki zaafî gösterir ki bu sebep bile Mecnûn’un dert köşesindeki acısını arttırmaya yeterlidir:

Geşt-i sahrâyı kosun mihnet bucağın beklesin

Ey felek şimdengerü Mecnûn’a üstâd et beni (G.606/3)

(Mecnûn) çöl gezintisini bıraksın, dert köşesinde beklesin. Ey felek, bundan sonra beni Mecnûn’a üstad et.

Şair, aşağıdaki beyitte Mecnûn’u yaşadığı dönemde aşk şahı olarak görür. Mecnûn, kendi dönemini yaşamış ve bu dünyadan el çekmiştir. Hayâlî Bey, kendisini Mecnûn’un halefi olarak görür. Felek, Mecnûn’un defterini dürdükten sonra aşk ülkesinin padişahı Hayâlî Bey olmuştur. Nitekim aşağıdaki beyitte şair Mecnûn’dan sonra aşk ülkesindeki tuğra sahibi kişinin kendisi olduğunu söyler. “Tuğra”, resmi işlerde imza yerine kullanılan bir işarettir. “Tuğra sahibi olmak” hüküm sahibi olmak anlamına gelir. Hâsılı tuğra sahibi olmak mühür sahibi olmakla eş anlamlıdır:

Dürelî dest-i felek defterini Mecnûn’un

Kişver-i aşka seni sâhib-i tuğrâ biliriz (G.208/5)

Feleğin eli Mecnûn’un defterini topladığından beri seni aşk ülkesine tuğrâ sahibi biliriz.

1.11.Mecnûn’un ve Şairin Kıssası

Hayâlî Bey, kendi aşk hikâyesinin Leyla ve Mecnûn hikâyesinden daha etkili olduğunu söyler. Mecnûn’un Leylâ’sı varsa şairin de dildârı yani sevdiği vardır. Hâlihazırda Leyla ve Mecnûn hikâyesi meşhurdur. Bundan dolayı dillerde bunların hikâyesi dolaşmaktadır. Fakat Hayâlî Bey de bu konuda iddialıdır. Hatta kendisiyle sevdiğinin hikâyesini duyanların Leyla ve Mecnûn kıssasını artık dinlemediklerini söyler. Şairin bu söylemi şairin kendi hikâyesini Leyla ve Mecnûn kıssasından daha etkileyici ve daha dokunaklı bulmasından kaynaklanır:

Dildârımın benimle işiten hikâyetin

Gûş etmez oldu Leylî-i Mecnûn rivâyetin (G.384/1)

Sevdiğimin benimle hikâyesini işiten, Mecnûn'un Leylasının (Leyla ve Mecnûn'un) rivayetini dinlemez oldu.

Şair, aşağıdaki beyitte de iki kıssayı karşılaştırır. Bunlardan biri kendi kıssası diğeri Mecnûn'un kıssasıdır. Mecnûn'un kıssasını işitenler bu kıssanın kısa olduğunu söylemişlerdir. Bunun karşısında şairin serüveni uzundur. Şairin "leylî" saçın şevki ile uzun bir macerası vardır. Burada bahsi geçen "leylî" saç, şairin maşukunun saçlarının rengidir. Bu saç uzun ve siyah olduğu gibi şairin kıssası da uzun ve karadır:

Sergüzeştım işiten Leylî saçın şevki ile

İşitip kıssa-i Mecnûn'u ne kütâh dedi (G.647/2)

Siyah saçlarının şevki ile maceramı/serüvenimi işiten Mecnûn kıssasını işitince ne kısa dediler.

1.12.Yavru Bir Kuş Olarak Mecnûn- Muhabbet Doruğunun Doğanı Olarak Şair

Aşk gönül işidir. Her gönül aşkın zorluklarına tahammül edemez. Çünkü herkesin buna gücü yetmez. Hayâlî Bey, gönlünün evc-i muhabbetin şahbazı olduğunu söyler. "Evc-i muhabbet" muhabbetin doruğudur. Şahbaz ise iri ve beyaz bir doğan cinsi için kullanılan bir tabirdir. Şairin kendisini muhabbet doruğunun doğanı olarak görmesi ilginç ve manidardır. Bu ifade, şairin muhabbetin doruklarında olduğunu nazarlara sunar. Onun muhabbet doruğunun doğanı olması ise aşkta yüksekten uçtuğunu, yükseklerde bulunduğunu ifade eder. Şair kendisini o kadar yüksekte ve büyük bir âşık olarak görür ki onun nazarında Mecnûn bir kuş yavrusundan ibarettir. O, Mecnûn gibi nice yavruları yuvasından uçurduğunu ifade eder. "Şairin Mecnûn gibi yavruları yuvalarından uçurması" iki anlamda düşünülebilir: 1. Şair doğan kuşudur; haşmetli, iri ve heybetlidir. Mecnûn gibi yavru kuşlar bu heybeti ve azameti görünce korkularından yuvalarından uçmuşlardır. 2. Şair büyük ve heybetli bir doğan kuşudur. Mecnûn gibi yavruları yuvalarından uçurarak onlara uçmayı talim etmiştir. Anlam bu minvalde düşünüldüğünde şairin Mecnûn gibi nice âşığa ilim talim ettiği söylenebilir. Tabii ki bu ilim aşk ilmidir:

Benim gönlümdür ol evc-i mahabbet şâhbâzı kim

Nice Mecnûn gibi yavru uçurdum âşiyânından (G.646/3)

O muhabbet doruğunun doğanı benim gönlümdür ki yuvasından nice Mecnûn gibi yavru uçurdum.

1.13.Şair ve Mecnûn yahut Anka ve Sinek Kıyası

Hayâlî Bey, Mecnûn'u bazı beyitlerde küçümserken bazen ona söyledikleri hakaret boyutuna varır. Aşağıdaki beyitte şair, Mecnûn'u karşısında bir sinek gibi küçümser. O, Mecnûn'un kendisiyle boy ölçüşemeyeceğini söyler. Burada kendisini "şeyda" yani çılgın olarak tavsif eden şair, aslında kendisinin de mecnûn olduğunu ima eder. Şair, Mecnûn'un kendisiyle bir rekabet arzusu içerisine girmesini asla kabul etmez. Çünkü ona göre onun Mecnûn'a üstünlüğü kıyas kabul etmez. Şair bunu dile getirirken mübalağa da yaparak kendisiyle Mecnûn arasında bir karşılaştırma yapar. Şair, kendisini anka kuşu olarak görürken Mecnûn'u bir sinek gibi görür. Hayâlî Bey, Mecnûn'un kendisine aşk konusunda kafa tutmasını bir sineğin bir ankayla "uçma" kabiliyeti yönüyle kafa tutmasına benzettir. Bilindiği üzere anka kuşu efsanevi bir kuştur. Çok yüksekten uçtuğuna inanılan bu kuşun efsanevi bir dağ olan Kaf Dağı'nda bulunduğu inanılmaktadır. Şairin mübalağayı yaparken sinek ve anka karşılaştırması yapması ilginçtir. Zira iki yaratığın uçma mesafeleri birbiriyle karşılaştırma yapılamayacak boyuttadır. Ayrıca sinek uçma yönüyle çok yükseklerle çıkamayan bir hayvan iken fiziki olarak da küçüktür. Bu da şairin Mecnûn'a bakış açısını göstermesi açısından kayda değerdir.

Da'vî-i aşk eylemek Mecnûn'a ben şeydâ ile

Bir mekes da'vâyı pervâz etmedir ankâ ile (G.484/1)

Mecnûn'un benim gibi bir çılgın ile aşk davasında kafa tutması bir sineğin ankâ ile uçma davasında bulunması gibidir.

1.14.Mecnûn'un Başındaki Kuş ve Şairin Vücudundaki Şahinler

Şair, aşağıdaki beyitte Mecnûn'un başına bir kuşun yuva yapması olayını tahfif etmiştir. Mecnûn'un başına kuşun yuva yapması onun aşk karşısındaki mecnûnluğunun ve meczûbluğunun işaretidir. Bu durum onun aşk karşısındaki tutumunu da gösterir. Hayâlî Bey Mecnûn'un başında kuşun yuva yapmasının bir ehemmiyeti olmayacağını söyler. Zira o kuş orada bir müddet sonra uçup gidecektir. Şair, buna nazaran kendi tenindeki her yaranın şahin yuvasından olduğunu söyler. Malumdur ki şahin yırtıcı bir kuştur. Şair tenindeki her yaranın şahin yuvasından olduğunu söylerken şahinlerin kendi bedenini mesken tuttuğunu söylemek istemiştir. Zira şairin vücûdunda yaralar bulunmaktadır. Şairin vücûdunda dolaşan şahinler bu meskende yaralar açmışlardır. Mecnûn'un başındaki kuş sıradan "bir" kuştur. Fakat Hayâlî Bey'in vücudundaki kuş değil, kuşlar olmalıdır. Çünkü şairde yara değil, yaralar bulunmaktadır:

Nola başında bir murg âşiyân etdiyse Mecnûn'un

Kalır mı tende her dâğım benim şahin yuvasından (G.432/3)

Mecnûn'un başında bir kuş yuva yaptıysa bundan ne çıkar. (Orada) kalır mı? Benim tenimdeki her yaram şahin yuvasındandır.

1.15.Sıradan Bir Kuş ve Semender yahut Aşkın Hararet Farkı

Şair, kendisinin de bir Mecnûn olduğunu söyler. Buradaki Mecnûnluk iki anlama gelecek şekilde hem aşk kahramanı Mecnûn hem de çılgın anlamıyla kullanılmıştır. Şairin kendi ifadesiyle o, öyle bir Mecnûn'dur ki ateşinden gökyüzündeki kuşlar yanar. Şairin ateşiyle felekteki kuşları yakabilme gücü onun aşkının ziyadeliğinin ve aşk ateşiyle yandığının işaretidir. Hayâlî Bey aşağıdaki söyleminde başının üzerinde her kuşun dönemeyeceğini ifade ederken sadece semender kuşunun başında yuva yapmasına ruhsat verir. Çünkü diğer kuşlarda ateşte yaşama kabiliyeti yoktur. Semender ise ateşte yaşadığına inanılan bir masal hayvanıdır. Bu yönüyle divan şiirinde âşık ve semender birbirine benzerler ve benzetilirler. Hayâlî Bey burada Mecnûn'un başına kuşların yuva yapması olayına telmih yaparak bu olayı küçümsemiştir:

O Mecnûn'em ki sûzumdan felekde murg olur biryân

Başım üzre semender murgu gelsin âşiyân etsin (G.444/2)

Öyle bir Mecnûn'um ki ateşimden felekde kuş(lar) yanar. Başımın üstüne semender kuşu gelsin yuva yapsın.

Aşağıdaki beyitte de Hayâlî Bey'in Mecnûn'un başına kuşların yuva yapma olayına telmihte bulunduğu görülür. Burada da yine şair kendisindeki aşk ateşinin ziyadeliğini vurgular. Şaire göre bu ateş Mecnûn'a sirayet etse Mecnûn'un başındaki kuş bu ateşin etkisiyle kebab olur. Burada da şairin iddiası Mecnûn'un kendisinden daha küçük bir âşık olduğudur. Bunun buradaki alameti olarak aşk ateşinin derecesi gösterilmiştir:

Sûzum sirâyet etse Mecnûn-ı nâ-murâda

Kuşlar kebâb olaydı başındaki yuvada (G.470/1)

Ateşim muradına erememiş Mecnûn'a geçse kuşlar başındaki yuvada kebab olurdu.

1.16.Mecnûn'un Köleliği- Şairin Sultanlığı

Şair, aşağıdaki beyitte aşk kişverlerinin mâliki bir sultan olduğunu söyler. Şairin “ kişver” sözcüğünü çokluk ekiyle kullanması manidardır. Bu bağlamda şair “aşk ülkesinin” değil, “aşk ülkelerinin” sahibidir. Onun saltanatı geniş coğrafyaları kapsar. Emri altında âşıklar bulunur. Öyle ki şair nice Ferhâd ile Mecnûnları zincire çektiğini ifade eder. Onları zincire çeken şair onların efendisi ve terbiye edicisi konumundadır. Hâsılı o, aşk ülkelerinin, Ferhâd ve Mecnûnların mâliki bir sultandır:

Nice Ferhâd ile Mecnûnları zencîre çeken

Aşk kişverlerinin mâliki sultânem ben (G.437/2)

Ben, nice Ferhâd ile Mecnûnları zincire çeken aşk ülkelerinin sahibi sultanım.

Aşağıdaki beyit, Hayâlî Bey'in bir rüyası üzerine şekil almıştır. O, rüyada Mecnûn'un ayaklarına düştüğünü müşahade eder. Şair, rüyasında Mecnûn'u bela ülkesinin şahı olarak görür. Mecnûn bir şah olmasına rağmen düştüğü hal hiç de hoş değildir. O, Hayâlî Bey'in ayaklarının dibindedir. Hayâlî Bey, ayaklarının dibine düşen Mecnûn'u kendisine köle yaptığını söyler. Görüldüğü üzere bir şah, köleliğe düşmüştür. Bu hâl, Hayâlî Bey'in rüyasında gerçekleşen bir hadisedir. Hayâlî Bey'in bu rüyası onun ideallerinin ve bilinçaltının dışavurumudur. O, kendisine rakip olarak gördüğü Mecnûn'u geçme arzusunu o kadar içselleştirmiştir ki onun bu isteği rüyalarına sirayet etmiştir. Hayâlî Bey'in rüyası tabir edilirse onun Mecnûn'u geçebileceği şeklinde yorumlanabilir:

Hâbda gördüm Hayâlî düşdü Mecnûn pâyıma

Bende kıldım kendime mülk-i belânın şâhını (G.625/5)

Hayâlî, uykuda Mecnûn'un ayaklarına düştüğünü gördüm. Bela ülkesinin şahını kendime köle yaptım.

Hayâlî Bey, *Divan*'ının muhtelif yerlerinde aşk ülkesinin şahı olduğunu tekrarlar. O, Mecnûn öldükten sonra aşk ülkesinin tuğra sahibinin kendisi olduğunu (G.208/5) söyler. Yine şair, aşk ülkesinin devlet tacının kendisinde olduğunu (G.116/5) ve aşkın tahtına oturduğunu (G.356/4) bildirir.

Sonuç

Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerinde en çok kullandığı isimlerden biri Mecnûn'dur. Mecnûn ismi kimi zaman sözlük anlamıyla kullanılırken çoğu zaman Şark edebiyatının malum ve meşhur kahramanının ismi olarak şiirlere yansır. Mecnûn aşkta yaptıklarıyla birçok şaire ilham kaynağı olmuştur. Bundan dolayı o, genel olarak âşıkların şâhı olarak bilinir. *Divan* şairlerinin çoğu Mecnûn'u örnek ve ulaşılması gereken bir şahsiyet olarak görürken kimi zaman da geçilmesi gereken bir rakib olarak şiirlerine yansıtırlar. Bu çalışmada, 16. yüzyıl klasik Türk şiirinin temsilcilerinden Hayâlî Bey'in *Divan*'ından hareket edilerek şairin Mecnûn'la rekabeti bağlamında şairin ve Mecnûn'un konumlarına dair tespitler yapılmıştır. Buna göre;

-Mecnûn; aşk ilmini tamamlamayan bir cahilken şair aşk ilmini tamamlayan kemal ehli biri olarak görülür.

-Şaire göre Mecnûn kendini bilmeyen bir sarhoş iken şair aklı başında ve ayık biridir.

-Mecnûn ismiyle müsemma bir deli iken; şair kendisinin akıllı olduğunu hatta âlim olduğunu ifade eder. Şair Mecnûn'u yaşadığı mekân üzerinden de eleştirir. Ona göre Mecnûn bir yabani ve beyabanıdır.

-Şair Mecnûn'u bir talebe olarak görürken kendisini aşk ilminin ve Mecnûn'un ustası olarak görür. Ayrıca şair aşkı bir sanat olarak görürken kendisini yine bu sanatın öncüsü olarak konumlandırır.

-Şair kendi aşkını “şîrîn-kâr” olarak vasıflandırırken Mecnûn ve Ferhâd gibi âşıkların aşklarını gürültü ve patırtısı olan “hengâme” sözcüğüyle tavsif eder.

-Hayâlî Bey, ahkâm-ı Mecnûn'dan nişan kalmadığını söyleyerek gözünü Mecnûn'un konumuna diker. O, yaşadığı dönemde aşk divanının “ser-defteri” yani öncüsü olmayı kendisine bir hedef olarak belirlemiştir.

-Şair kendisini aşk ülkesinin şâhı olarak görürken Mecnûn'u bir deli olarak konumlandırır. Hayâlî Bey kendi başında “tâc-ı devlet” olduğunu söylerken Mecnûn'un başında bulunan Leylâ'nın köpeğinin çanağından dolayı Mecnûn'a bıyık atından güler. “Tâc” ve “sifâl” kavramları arasında bir tezat kuran şair kendisini şâh, Mecnûn'u ise bir deli olarak konumlandırır.

-Şair kendisinde bulunan “aşk harareti” ve “aşk ateşi” cevherinin de Mecnûn'dan fazla olduğunu söyler. Şairde aşk hararetinin Mecnûn'dan fazla olduğuna dair iddiası onun aşk istidadı bağlamında Mecnûn'dan önde olduğunu belirtmek içindir.

-Aşk tahtını Vâmık, Ferhâd ve Mecnûn'la birlikte aldığını söyleyen şair divaneler alayının başını çektiğini ifade eder. Yani kendisini mezkûr aşk kahramanlarının önünde konumlandırır.

-Hayâlî Bey, *Divan*'ının muhtelif yerlerinde kendisini Mecnûn'la rekabet içerisinde görürken kimi zaman da kendisini Mecnûn'un bıraktığı aşk tahtının halefi olarak gösterir. O kimi zaman kendisini bu makama layık görürken kimi zaman da bu makamı Mecnûn'dan daha da ileriye taşıma niyetini vurgular.

-Mecnûn'la kendi aşk hikâyesini karşılaştırma fırsatı bulan Hayâlî Bey kendi aşk hikâyesin birçok yönden Leylâ ve Mecnûn hikâyesini geçtiğini söyler. Şaire göre Leylâ ve Mecnûn hikâyesi kendi aşk hikâyesi kadar etkileyici değildir. Ayrıca o, kendi hikâyesinin çok uzun Mecnûn hikâyesinin ise kısa olduğunu söyler.

-Hayâlî Bey kendisini muhabbet doruğunun şahini olarak nitelendirirken ona göre Mecnûn bir kuş yavrusundan ibarettir. Şair bu ifadeyle kendisinin aşkın yüce makamlarında gezdiğini ve uçtuğunu ifade ederken Mecnûn'u kendisinden uçuş talimi öğrenen küçük bir kuş olduğunu ima eder.

-Hayâlî Bey kendisini muhabbet doruğunun doğanı olarak görmekle yetinmez. O, kendisini efsanevi bir kuş olan Anka gibi büyük ve uçuş yeteneğinde mâhir görür. Bunun karşısında şair Mecnûn'u bir sinek kadar küçük görür. Şairin Mecnûn'a bu bakışı hakaret boyutundadır. Çünkü Anka ve sinek arasındaki fark karşılaştırma yapılamayacak boyuttadır.

-Hayâlî Bey Mecnûn'un başında bir kuşun yuva yapmasını da tahfif eder. Şair Mecnûn'un başına sadece bir kuşun yuva yapmasını küçümserken kendi başına ve bedenine şahin kuşlarının üşüştüğünü söyler. Mecnûn'un başındaki kuşu Mecnûn'un deliliğine bir alamet olarak gören şair, kendi bedeninde mesken tutan şahinlerin onu gün geçtikçe tüketip pârelediğini ifade eder.

-Hayâlî Bey Mecnûn'un başında kuşların yuva yapmasını küçümserken kendi başına kuşların yuva yapamayacağını da söyler. Zira o, başındaki aşk ateşi ve hararetinden dolayı başına sadece ateşte yaşayabilen semenderin yuva yapabileceğini beyan eder.

-Hayâlî Bey, *Divan*'ında değişik vesilelerle aşk ülkesinin şâhı olduğunu dile getirirken Mecnûn'un kendisine ait bir kul ve köle olduğunu söyler.

Bu bağlamda, Hayâlî Bey kendisini Mecnûn'la birçok yönden rekabet içerisinde görürken ondan daha ileri bir mevki ve makamda olduğunu beyan eder. Onun bu tavrı aşkının büyüklüğünün dışavurumunu gösterdiği gibi kanaatimizce büyük bir şair olduğu iddiasının da tezahürüdür. Mecnûn'un önemli bir âşık olmasında ve şöhretinin geniş bir coğrafyaya yayılmasında mühim bir şair olduğunun etkisi de gözden kaçmamalıdır. Hayâlî Bey'in kendisini Mecnûn'la bir rekabet içerisinde

görmesinde, ondan iyi bir âşık olduğu iddiasının yanında iyi bir şair olduğuna dair psikoloji de etkili olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdelmaksoud, B. S. M. (2004). *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri*. Doktora Tezi. C. 1-2. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ayan, H. (2016). *Leylâ vü Mecnûn Fuzûlî*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Durmuş, İ. (2003). “Leylâ ve Mecnûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara. 159- 160.
- Işık, İ (2018). *Gazelin Dilinden Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İnalcık, Ş. (1967). *Kays b. Al-Mulavvah (Al-Macnûn) ve Divanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kartal, A. (2010). *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Keskin, N. K. (2010), “Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler” *Turkish Studies*, Volume 5/3. s. 400-420.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: MEB Yayınları
- Kütük, R. (1995). *Celâl-zâde Salih Çelebi Leylâ vü Mecnûn*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Levend, A. S. (1959). *Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pala, İ. (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Solmaz S. (2000). “Fuzûlî'nin Gözüyle Mecnûn”. *Türk Kültürü*. S. 450. s. 632-640.
- Şentürk, A. A. (1995) *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (1997). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üstüner, K. (2007). “Divan Şairlerinin Mecnun'a Üstünlük İddiaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 15, ss. 151-164.